

Milena Černe, Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918–1943, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2023, 62 str.

V prizadevanjih, da vključi v obravnavo zgodovine šolstva vse slovensko ozemlje, je Slovenski šolski muzej pozoren tudi na posebnosti šolskega razvoja v zahodni Sloveniji, tako v obsežnem zapisu Draga Pahorja v zborniku ob 100. obletnici tretjega avstrijskega osnovnošolskega zakona (Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969, Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1970, str. 235–337) kot v drugih objavah. Tako ob treh muzejskih razstavah leta 1973 (o primorskem begunskem šolstvu in ob 50. obletnici Gentilejeve šolske reforme s prispevkom Gvida Stresa) in desetletje zatem z razstavo Ukinitev slovenskih in hrvaških šol na Primorskem (Minka Pahor, 1984). Muzej je spremljal tudi nastajanje dela Minke Pahor Primorski učitelji 1914–1941 ter sodeloval pri predstavitvi knjige leta 1994. Z izdajo bibliografije Učiteljskega lista 1920–1926 (Tatjana Hojan, razprava Marisa Škerk - Kosmina), ki ga je izdajala Zveza slovanskih učiteljskih društev v Trstu, se je Slovenski šolski muzej leta 1991 posebej posvetil primorskemu šolstvu pod Italijo, tematiko pa so predstavljale še posamezne objave v Šolski kroniki.

V letu 2023 poteka sto let od šolske reforme Giovannija Gentileja (1875–1944), profesorja filozofije in prosvetnega ministra v prvi Mussolinijevi vladi, ki je poenotila italijansko državno šolstvo, ne da bi dopuščala kakšne regionalne ali jezikovne posebnosti. Gentilejeva šolska reforma v Italiji je od leta 1923 z uvedbo italijanščine kot učnega jezika tudi v šolah novoosvojenih pokrajin, kjer je bil dotlej šolski pouk v nemščini (Južna Tirolska), slovenščini in hrvaščini (Istra, Primorska), onemogočila tem otrokom šolski pouk v njihovi materinščini. Kraljevi zakonodajni dekreti so tako s postopnim ukinjanjem slovenskega šolstva tragično zaznamovali zahodno Slovenijo, ki je po prvi svetovni vojni ostala za rapsko mejo. Zato nas lahko le razveseli razstavna dejavnost Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, ki s šestimi panoji predstavlja gradivo iz fonda Šolsko nadzorništvo Tolmin, pa tudi Goriškega muzeja in državnega arhiva v italijanski Gorici ter posameznikov. Publikacija, ki je katalog k tej arhivski razstavi o šolstvu, opozarja ob tej obletnici na petindvajsetletno izkušnjo italijanizacije na Primorskem do 1943.

Publikacijo velikega formata in z ilustracijami po uvodu začena Čas od zasedbe do fašistične šolske reforme. To vsebino vključujeta prva dva panoja, ki predstavljata tudi italijansko okupacijo Kobariškega in Brd po začetku soške fronte 1915, ko so vojaške oblasti z vrtci, vzgajališči in šolami uvajale pouk italijanščine in poučevale o Italiji. V zmedi v povojnem času in ukrepih nove italijanske oblasti se vidijo nameni priključitve ozemlja in asimilacije slovenskega prebivalstva. Ob tem je zanimiva tudi primerjava decentraliziranega šolstva v habsburški monarhiji z Italijo in nepismenostjo, ki je bila leta 1910 na Goriškem 15-odstotna, italijansko povprečje pa je bilo tedaj kar 37,6 odstotka (str. 5). Poleg uvajanja italijanskega jezika v šole so oblasti ustanavljale italijanske šole povsod, kamor se je s starši doselilo le nekaj italijanskih otrok. V šolskem letu 1922/23 je bilo na Goriškem in Tolminskem sprva pet takšnih šol, nato še dve (Most na Soči, Ajdovščina), postajenačelnik v Podbrdu pa ni uspel s takšno šolo. Težav slovenskih učiteljev

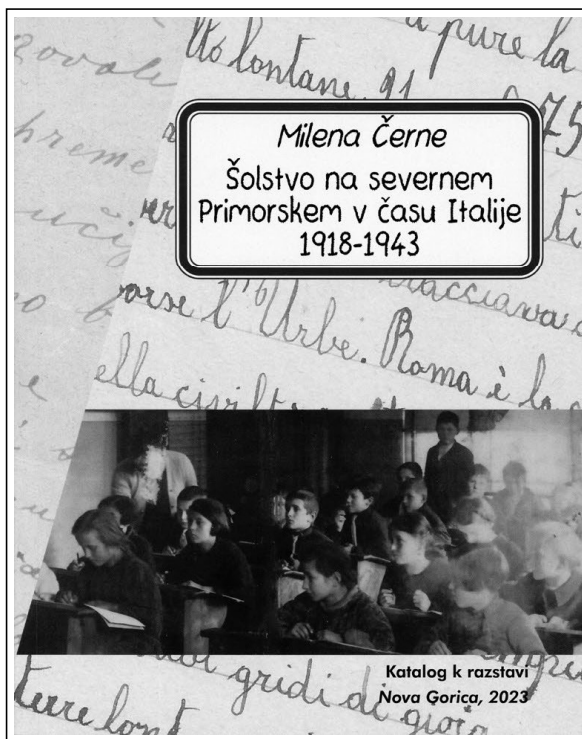
in katehetov ni bilo konca, kljub podpori goriškega nadškofa Sedeja duhovščini. Predstavljena so tudi prizadevanja slovenskih poslancev v rimskem parlamentu za slovensko šolstvo.

Druga tema Fašizem in Gentilejeva šolska reforma (str. 9–16) predstavlja nov centralističen šolski sistem, ki ga je postavila reforma (šolsko skrbništvo, nadzorna okrožja, didaktična ravnateljstva), in njen vpliv na jezikovno kulturo (pano 3). Pri tem so se spremenile tudi stopnje osnovnošolskega izobraževanja, uvedli so dopolnilne tečaje po osnovni šoli in spremembe pri srednjih šolah. Ta čas je zaznamoval boj za slovensko šolo s protestnimi pismi, tudi v časopisju z udarnimi naslovi, a bil je neuspešen. Bolj uspešen je bil odpor proti italijanizaciji pri pouku verouka pa tudi pri skrivnem pouku slovenščine.

Težka usoda slovenskih učiteljev (pano 4) je predstavljena z omejitvami njihovega dela, z ne vedno uspešnimi izpiti iz italijanščine, tudi z odpuščanjem in begom v jugoslovanski del Slovenije. Na Primorskem pa jih je nadomeščalo italijansko učiteljstvo brez znanja slovenščine. »Njihov položaj ni bil zavirljiv,« omenja avtorica in predstavlja temne in malo bolj prijazne učiteljske zgodbe.

Vlogo duhovščine pri ohranjanju slovenskega jezika ter poitalijančeno šolo z italijanskimi učitelji predstavlja pano 5, zatem sledi (pano 6) dejavnost italijanskih otroških vrtcev, organizacij za promocijo italijanstva, kot ustanova ONAIR, Umanitaria, ki je ustanavljala šole v zaselkih in odročnih vaseh in poletne kolonije, pa tudi delovanje mladinskih fašističnih organizacij, kot balila ONB in GIL. Kljub vsem italijanskim šolskim prizadevanjem sta posebej družina in duhovnik ohranjala slovenski jezik in narodno zavest. Kot so ocenjevali sodobniki okoli leta 1933, po vaseh »ljudstvo šole ne smatra za prosvetno institucijo, ampak jo sovraži kot mučilnico otrok /.../ Italijanska šolska izobrazba ne sega v srce mladini« (str. 15). Podobno je italijanski učitelj v Tolminu leta 1935 v poročilu omenjal slab šolski uspeh in vzroke zanj, a različne ovire bi lahko premagali, »če bi drugorodni otrok ne sovražil naše šole« (str. 41). Toda s kapitulacijo Italije je bilo septembra 1943 tudi konec italijanske šole.

Besedilom sledi v publikaciji Milene Černe faksimile vsebinsko zanimivih arhivskih dokumentov (str. 17–54): to so od dopisov o šoli, učiteljstvu, evidenc pouka, pa do urnika, zvezkov ter risb in spisov v njih, spričeval in fotografij. Med

*Šolstvo na severnem Primorskem
v času Italije 1918–1943*

temi so npr. učiteljiščniki v Tolminu, 1923; tečaj učiteljstva v Mostu na Soči 1924; pogreb fašističnega učitelja F. Sottosantija, ki sta ga tigrovca ubila v Vrhpolju pri Vipavi oktobra 1930, slovenski interniranci v Invernii (Campobasso) okoli 1941, med njimi učitelja Franc Tratnik in Anton Rutar, pa tudi šolarji na različnih šolah. Kdaj lahko opazimo na šolskih fotografijah tudi izbrisan obraz nepriljubljene italijanske učiteljice. Tak je tudi primer zanimive notranjščine razreda šole v Tolminu okoli 1925, ki lepo dopolnjuje zapise iz šolskih zvezkov na naslovnici publikacije. Publikacijo zaključujeta seznam razstavljenih predmetov (str. 55–59) in tri strani virov in literature, ki pričajo o poglobljenem pristopu k temi. Razstava in publikacija s študijo z objavljenimi arhivskimi viri ter predavanje mlade arhivistke Milene Černe pomenijo lep prispevek k stoletnici za slovenski pouk tako usodne šolske reforme na Primorskem. Avtorica je namreč svojim predavanjem o Gentilejevi šolski reformi sodelovala tudi na znanstvenem posvetu, ki sta ga pod naslovom Ob 100. obletnici Gentilejeve šolske reforme: posledice za primorski prostor pripravila 22. septembra 2023 v Trstu Društvo slovenskih izobražencev in Študijski center za narodno spravo. Ta predstavlja predavanja s posveta na svoji spletni strani. Na koncu prvega panela je objavljen tudi prispevek Milene Černe: Gentilejeva šolska reforma in slovensko šolstvo na Primorskem.¹ Njeno predavanje pa najdemo tudi v oktobrski številki tržaške Mladike.²

Branko Šuštar

Raziskovanje zbirk izobraževalne zgodovine – 19. mednarodni simpozij šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk, Berlin 2023 / »Exploring Collections of Educational History« – 19th Symposium of School Museum and Collections of Educational History, Berlin 2023

Mednarodni simpoziji šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk imajo dolgo tradicijo. Prvi simpozij je bil leta 1984 in od takrat so si sledili z eno izjemo (Aurich, 1993) praktično na dve leti. Za nas prav poseben simpozij je bil leta 2013, kajti potekal je na temo povezovanja v izobraževanju v Ljubljani, in sicer v soorganizaciji ZZDS – Zveze zgodovinskih društev Slovenije, ICOM Slovenija in Slovenskega šolskega muzeja. Naslednji, 16. simpozij se je leta 2015 preselil v daljno Avstralijo (Ballarat, Victoria) ter se čez dve leti vrnil v Evropo, najprej leta 2017 na Nizozemsko (Dordrecht) in nato leta 2019 na Dansko (Kopenhagen).³ Kot

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=TwV-zoC8M8E>

² Mladika 8, 2023, str. 11–16

³ Poročila o posameznih simpozijih šolskih muzejev so objavljena v številkah Šolske kronike, kdaj tudi Arga (pregled v ŠK 2010, št.1). O ljubljanskem simpoziju poročata spletna stran <https://www.ssolski-muzej.si/slo/symposium2013.php> ter Šolska kronika 2013, št. 3 in 2019, št. 3.